

**КОРУПЦІЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ:
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ****CORRUPTION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS:
CAUSES AND WAYS TO OVERCOME**

**Пашенко Є.М., д.філос. в гал. права (PhD),
ст. викладач кафедри військового права**

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0007-7942-5413*

Іващенко С.М., доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0000-0001-6846-7422*

Потіхенський А.І., доцент кафедри підготовки офіцерів запасу

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0009-3734-7079*

Куртов Д.А., ст. викладач кафедри загальновійськових дисциплін

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0007-8401-9954*

Чалий М.Г., викладач кафедри військового права

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0000-0003-2182-3455*

Корупція у сфері вищої освіти становить одну з найсерйозніших загроз для якості освітнього процесу та академічної доброчесності українських університетів, підриваючи довіру до системи вищої освіти і знецінюючи значення дипломів. У статті комплексно досліджується проблема корупційних проявів у закладах вищої освіти України та заходи їх протидії. Проаналізовано нормативно-правову базу протидії корупції в освітній сфері, зокрема положення Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року та внесені до нього у 2015 році зміни, які посилюють відповідальність за корупційні правопорушення. Визначено основні форми корупційних проявів у закладах вищої освіти, серед яких поширене хабарництво при вступі до ВНЗ, отримання неправомірної винагороди за виставлення позитивних оцінок, безпідставне складання іспитів, незаконне отримання академічних ступенів та вчених звань, плагіат і фальсифікація результатів наукових досліджень при захисті кваліфікаційних робіт, а також нецільове використання бюджетних коштів.

Встановлено, що корупція в університетах має виразний системний характер і проникає на всі рівні освітнього процесу – від процедури прийому абітурієнтів до атестації та просування науково-педагогічних працівників. Розглянуто основні причини виникнення та поширення корупції у вищій школі, які включають економічні чинники (низький рівень матеріального забезпечення викладачів), організаційно-правові дефекти (недостаток законодавчої бази і наявність прогалин у нормативно-правових актах, слабкість контрольних механізмів), соціально-культурні фактори (толерантне ставлення суспільства до корупційних практик, низький рівень правової культури), інституційні причини (закритість систем прийняття управлінських рішень) та психологічні аспекти. Особливу увагу приділено впливу воєнного стану на суттєве посилення корупційних ризиків в освітній сфері, а також проблемі ухилення від військової служби через навчання на магістратурах та аспірантурах.

Запропоновано комплекс взаємопов'язаних заходів щодо подолання корупції, що включає вдосконалення нормативно-правової бази та посилення відповідальності за корупційні правопорушення, впровадження сучасних цифрових технологій в освітній процес та системи оцінювання, активне посилення громадського контролю за діяльністю ВУЗів, підвищення рівня правової культури та академічної доброчесності, матеріальне покращення становища науково-педагогічних працівників, розвиток інституційної спроможності університетів щодо запобігання корупції та протидії їй.

Ключові слова: корупція, вища освіта, заклади вищої освіти, академічна доброчесність, хабарництво, протидія корупції, антикорупційна політика, освітній процес, запобігання корупції, корупційні ризики, ухилення від військової служби.

Corruption in higher education represents one of the most serious threats to the quality of the educational process and academic integrity of Ukrainian universities, undermining public trust in the higher education system and devaluing diplomas. This article provides a comprehensive study of corruption manifestations in Ukrainian higher education institutions and measures to combat them. The regulatory framework for combating corruption in the educational sphere is analyzed, particularly the provisions of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» dated October 14, 2014, and amendments introduced in 2015 that strengthened responsibility for corruption offenses.

The main forms of corrupt manifestations in higher education institutions are identified, including widespread bribery during admission to HEIs, receipt of illicit remuneration for issuing positive grades, unwarranted completion of examinations, illegal acquisition of academic degrees and scholarly titles, plagiarism and falsification of research results in the defense of qualification works, and misuse of budget funds. It has been established that corruption in universities has a pronounced systemic nature and penetrates all levels of the educational process – from the procedure of admitting applicants to the attestation and advancement of academic and pedagogical staff. The main causes of corruption in higher education are examined, including economic factors (low material support for teachers), organizational-legal defects (imperfect legislative framework and gaps in regulatory acts, weak control mechanisms), socio-cultural factors (society's tolerant attitude towards corrupt practices, low level of legal culture), institutional causes (closed systems of managerial decision-making), and psychological aspects. Special attention is paid to the impact of martial law on the significant increase of corruption risks in the educational sphere, as well as the problem of draft evasion through enrollment in master's and postgraduate programs.

A comprehensive set of interrelated measures to combat corruption is proposed, including improvement of the regulatory framework and strengthening responsibility for corruption offenses, introduction of modern digital technologies in the educational process and assessment systems, strengthening public control over the activities of higher education institutions, raising the level of legal culture and academic integrity, material improvement of the situation of academic and pedagogical staff, and developing institutional capacity of universities to prevent and combat corruption.

Key words: corruption, higher education, higher education institutions, academic integrity, bribery, anti-corruption, anti-corruption policy, educational process, corruption prevention, corruption risks, draft evasion.

Корупція у сфері вищої освіти є однією з найсерйозніших проблем сучасної України, яка підриває якість освітнього процесу, знецінює дипломи та руйнує довіру до системи вищої освіти. За умов європейської інтеграції України та реформування освітньої галузі питання протидії корупції в університетах набуває особливої актуальності. Корупційні прояви в закладах вищої освіти не лише порушують принципи справедливості та рівного доступу до якісної освіти, але й формують толерантне ставлення молоді до корупції як суспільного явища [7, с. 37].

Нормативно-правову основу протидії корупції в Україні становить Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів [1]. Цей закон поширюється на всіх осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, включаючи працівників закладів вищої освіти.

Відповідно до внесених у 2015 році змін до законодавства, посилено відповідальність за корупційні правопорушення в освітній сфері та розширено коло суб'єктів, на яких поширюються антикорупційні обмеження [2]. Законодавство встановлює чіткі межі дозволеної поведінки для науково-педагогічних працівників та адміністрації університетів, запроваджує механізми декларування доходів та запобігання конфлікту інтересів.

Корупція у вищій освіті має свою специфіку та проявляється у різноманітних формах на всіх етапах освітнього процесу. Вона підриває довіру до освітніх інституцій, знижує якість підготовки фахівців і створює умови для несправедливості у доступі до знань та кар'єрних можливостей.

Однією з найпоширеніших форм є хабарництво при вступі до закладів вищої освіти, коли абітурієнти або їхні батьки надають неправомірну вигоду за зарахування поза конкурсом чи з порушенням встановлених правил прийому [8, с. 321]. Це створює ситуацію, коли не здібності та знання визначають можливість навчання, а фінансові чи особисті зв'язки.

Іншою формою прояву є корупція безпосередньо в освітньому процесі, коли викладачі отримують винагороди за виставлення позитивних оцінок, зарахування іспитів без перевірки знань або надання незаслужених балів [7, с. 38]. Така практика спотворює освітні стандарти, знижує мотивацію студентів до навчання та руйнує принципи академічної доброчесності.

Серйозною проблемою залишається плагіат та корупція при захисті дипломних, магістерських і дисертаційних робіт. Поширеним явищем є написання робіт на замовлення або фальсифікація результатів досліджень [9, с. 137]. Це дискредитує наукову діяльність, зменшує авторитет учених і призводить до появи некомпетентних фахівців.

Не менш небезпечним є незаконне отримання академічних ступенів та вчених звань, коли наукові ступені присуджуються без належного обґрунтування або за неправомірну винагороду [10, с. 218]. Така практика підриває престиж наукових досягнень та створює систему фальшивих авторитетів у науці. Прикладом такого корупційного зловживання стала резонансна ситуація з народним депутатом України Іллею Кивою, якого позбавили звання кандидата наук. Експертна рада встановила, що хоча плагіату у його дисертації не було, вона не мала достатньої

новизни. Крім того, з'ясувалося, що Кива додав до своєї дисертації фальшиві довідки, що засвідчило серйозні корупційні правопорушення при захисті наукової роботи. Депутат заявив про намір оскаржити це рішення в судовому порядку, посилаючись на «системний тиск» [16].

До проявів корупції належать і фінансові зловживання, зокрема нецільове використання бюджетних коштів, завищення цін при державних закупівлях, отримання «відкатів» від постачальників [11, с. 22]. Це завдає шкоди державному бюджету та позбавляє заклади освіти необхідних ресурсів для розвитку.

Окрім того, корупційні практики виявляються і при призначенні на посади, коли викладацькі чи керівні посади «реалізуються» або займаються некваліфікованими особами за протекцією [13, с. 5]. Подібні дії негативно впливають на якість управління в університетах та демотивують сумлінних і відданих справі працівників.

Корупція в університетах має системний характер і зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів. Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити низку основних причин корупційних проявів у вищій школі, серед яких вагоме місце займають економічні, організаційно-правові, соціально-культурні, інституційні та психологічні чинники.

Економічні причини полягають передусім у низькому рівні заробітної плати науково-педагогічних працівників, що є однією з головних передумов корупції. За умов недостатнього матеріального забезпечення викладачі змушені шукати додаткові джерела доходів, що нерідко призводить до залучення у корупційні практики [6, с. 4]. Економічна нестабільність, посилена воєнним станом, ще більше загострює цю проблему, створюючи сприятливе середовище для поширення хабарництва та інших форм неправомірної вигоди.

Організаційно-правові причини корупції у вищих навчальних закладах полягають у недосконалому законодавчій базі та наявності прогалин у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність закладів вищої освіти. Відсутність чітких механізмів відповідальності, слабкість контрольних інструментів, неефективність системи моніторингу й аудиту освітнього процесу створюють умови для зловживань службовим становищем [5, с. 89].

Соціально-культурні чинники мають не менш значний вплив на поширення корупції. Толерантне ставлення суспільства до цього явища, сприйняття хабарів як «подарунків» або «подяк», а також низький рівень правової культури формують сприятливе середовище для корупційних дій. Відсутність глибоко вкорінених традицій академічної доброчесності та етичних стандартів у вищій школі лише посилює цю проблему [8, с. 322].

Інституційні причини корупційних проявів зумовлені закритістю системи прийняття управлінських рішень в університетах. Концентрація влади в руках вузького кола осіб, відсутність прозорих і справедливих процедур оцінювання студентів, а також непрозора система атестації викладачів створюють значні можливості для зловживань [12, с. 62].

Не можна оминути й психологічні аспекти проблеми. Страх здобувачів освіти перед несправедливим оцінюванням, небажання вступати в конфлікт із викладачами, а також переконання у неможливості отримати позитивну оцінку без неправомірної вигоди формують попит на корупційні послуги [7, с. 40]. Таке ставлення поступово нормалізує корупційну поведінку, перетворюючи її на частину освітнього процесу.

Особливу увагу слід приділити впливу воєнного стану на зростання корупційних ризиків у сфері вищої освіти. Послаблення контролю, переведення значної частини навчального процесу в дистанційний формат, складнощі з верифікацією знань студентів створюють додаткові можливості для зловживань та підвищують вразливість освітнього середовища до корупційних проявів [4, с. 280].

Особливо гостра проблема виникла в контексті ухилення від військової служби. Після запровадження розпорядження Президента України від березня 2022 року механізму, який дозволяє чоловікам відкладати військову службу під час навчання, спостерігається масовий наплив молоді до програм магістратури та аспірантури як способу уникнути призову. Наукові дослідження підтверджують, що в часи політичної нестабільності та загрози військового конфлікту люди розглядають отримання вищої освіти не стільки як інвестицію в людський капітал, скільки як засіб гарантування особистої безпеки [17]. Цей феномен супроводжується значним зростанням корупції у ВУЗах, оскільки деякі заклади вищої освіти йдуть назустріч схемам «формального» навчання, надаючи ступені без належного контролю якості освітнього процесу та знань студентів. Такі практики, з одного боку, підривають цілісність освітньої системи, а з іншого – створюють кадровий дефіцит у військово-промислових та інших критичних секторах економіки, що потребує спеціалістів з відповідною кваліфікацією.

Подолання корупції у вищій освіті вимагає комплексного підходу та скоординованих зусиль держави, університетів, громадськості та самих учасників освітнього процесу. Цей процес передбачає не лише удосконалення законодавчих норм, а й формування нової культури управління, заснованої на принципах прозорості, підзвітності та академічної доброчесності. На основі аналізу наукових джерел та практики протидії корупції можна визначити низку ключових напрямів, що мають стати основою ефективної антикорупційної політики у сфері вищої освіти.

Вдосконалення нормативно-правової бази є одним із першочергових завдань. Необхідним є посилення відповідальності за корупційні правопорушення в освітній сфері, усунення прогалин у законодавстві, які дозволяють уникати покарання, а також чітке визначення складів корупційних правопорушень та механізмів притягнення до відповідальності [14, с. 3].

Важливою складовою є впровадження цифрових технологій. Діджиталізація освітнього процесу, створення електронних систем оцінювання, онлайн-моніторинг навчальної діяльності значно зменшують можливості для корупційних зловживань. Автоматизація процесів вступу, оцінювання та атестації дозволяє мінімізувати людський фактор і підвищити об'єктивність освітніх результатів [9, с. 138].

Посилення громадського контролю виступає ефективним механізмом запобігання корупції. Формування громадських рад при закладах вищої освіти, залучення студентського самоврядування до моніторингу освітнього процесу, забезпечення прозорості діяльності університетів сприяють підвищенню довіри до освітніх інституцій і створенню атмосфери нетерпимості до корупційних проявів [10, с. 220].

Не менш важливим напрямом є розвиток системи академічної доброчесності. Упровадження етичних кодексів, створення комісій з академічної доброчесності, використання систем антиплагіату, формування культури академічної чесності серед студентів і викладачів – усе це слугує важливим превентивним інструментом у боротьбі

з недоброчесністю [13, с. 7].

Проблема матеріального забезпечення також має безпосередній вплив на рівень корупції у сфері освіти. Підвищення заробітної плати науково-педагогічних працівників до конкурентного рівня, створення прозорої системи преміювання та матеріального стимулювання знижують економічну мотивацію до неправомірної поведінки [12, с. 63].

Важливу роль відіграє і освітньо-виховна робота. Формування антикорупційного світогляду через спеціальні навчальні курси, проведення тренінгів, семінарів, інформаційних кампаній, спрямованих на роз'яснення негативних наслідків корупції, сприяє підвищенню правосвідомості та громадянської відповідальності студентів [6, с. 5].

Розвиток інституційної спроможності закладів вищої освіти передбачає створення спеціалізованих підрозділів із питань запобігання корупції, призначення уповноважених осіб з антикорупційної політики, а також розробку та впровадження ефективних антикорупційних програм [5, с. 142].

Окремої уваги потребує забезпечення захисту викладачів. Створення безпечних каналів для повідомлення про випадки корупції, гарантії анонімності та захист від переслідувань сприяють підвищенню готовності громадян повідомляти про неправомірні дії [11, с. 23].

Не можна оминути й міжнародний аспект. Вивчення та адаптація кращих світових практик протидії корупції в освітній сфері, участь у міжнародних антикорупційних ініціативах і співпраця з університетами інших країн створюють додаткові можливості для вдосконалення національної антикорупційної політики [13, с. 8].

Важливим є системний характер заходів протидії корупції. Окремі ініціативи без комплексного підходу не дадуть бажаного результату. Необхідна скоординована діяльність всіх учасників освітнього процесу та державних органів.

Корупція у вищих навчальних закладах залишається серйозною проблемою, яка підриває якість освіти, руйнує довіру до дипломів українських університетів та формує толерантне ставлення молоді до корупції як суспільного явища. Дослідження показало, що корупція в університетах має системний характер і проявляється на всіх рівнях освітнього процесу – від вступу до атестації викладачів.

Основними причинами корупції є низький рівень матеріального забезпечення науково-педагогічних працівників, недосконалість законодавчої бази, слабкість контрольних механізмів, відсутність ефективної системи академічної доброчесності та толерантне ставлення суспільства до корупційних практик. Воєнний стан додатково посилює корупційні ризики через послаблення контролю, переведення частини освітнього процесу в дистанційний формат та створення додаткових схем ухилення від військової служби через навчання у ВУЗах.

Подолання корупції у вищій освіті можливе лише за умови комплексного підходу, який включає вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження цифрових технологій, посилення громадського контролю, розвиток системи академічної доброчесності, покращення матеріального забезпечення викладачів, освітньо-виховну роботу та розвиток інституційної спроможності університетів.

Перспективами подальших досліджень є розробка конкретних механізмів впровадження антикорупційних заходів в українських університетах з урахуванням специфіки їх діяльності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, а також вивчення взаємозв'язку між масовим ухиленням від військової служби через вищу освіту та якістю підготовки фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» : Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2015. № 49–50. Ст. 463. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
3. Мельченко В., Деркаченко Ю. Основні наукові підходи тлумачення поняття корупція. *Молодий вчений*. 2021. № 3 (91). С. 290–295.
4. Мірошниченко О. А. Проблематика проявів корупційних ризиків у вищій освіті в умовах воєнного стану. Головний редактор. 2023. С. 279–282.
5. Боголепова А. В. Державний організаційно-правовий механізм запобігання корупції в Україні : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2025. 221 с.
6. Гура В. Корупція: поняття та види, причини виникнення. 2022. 7 с.
7. Мельченко В. І. Корупція у вищих навчальних закладах. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 1. С. 37–43.
8. Сауліна А. І., Рибалкін А. О. Корупція у вищих навчальних закладах: причини виникнення та шляхи подолання. The 19th International scientific and practical conference "Scientific bases of solving of the modern tasks" (1–2 June, 2020). Frankfurt am Main, Germany, 2020. P. 320–323.
9. Гришко В. І., Циганець А. В. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія. The 15th International scientific and practical conference "Complexities of education of modern youth and students" (December 10–13, 2024). Paris, France, 2024. P. 136–139.
10. Соколенко О. Л. Боротьба з корупцією у закладах вищої освіти. 2023. С. 217–221.
11. Корсун О. Адміністративно-правовий статус корупції у закладах вищої освіти. Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану. 2023. С. 21–24.
12. Тур М. А. Протидія корупції в системі вищої освіти. Редакційна колегія. 2024. С. 61–64.
13. Бондаренко О. С., Бондаренко О. С. Особливості протидії корупції в закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності. 2023. 12 с.
14. Бровко Н. І. До питання відповідальності за корупційні прояви у сфері вищої освіти. 2024. 6 с.
15. Іващенко С. М., Чалий М. Г. Правова робота під час здійснення антикорупційної діяльності у правоохоронних органах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 307–310.
16. Ківу позбавили звання кандидата наук. Він планує оскаржити це в суді. Суспільне Новини : веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/181500-kivu-pozbavili-zvanna-kandidata-nauk-vin-planue-oskarziti-ce-v-sudii/> (дата звернення: 15.10.2025).
17. Berchuk O. Military Conscription and Higher Educational Attainment in Ukraine. SSRN Electronic Journal. 2024. Available at SSRN 5292706.

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025